מעלות המדות — יט; מעלת העושר

בני, בואו ואלמדכם מעלת העושר.

דעו בני כי מעלת העושר הבא לו לאדם בצדק ובאמונה וביושר היא מן המעלות הטובות כי בה יזכה האדם לנחול חיי העולם הזה ולירש חיי העולם הבא, שבזמן שהאדם עשיר יחיה את עצמו בלי צער ובלי יגיעה גדולה ובלי מחשבה בעולם הזה בענייני הפירנוס והכילכול וכל מחיית בני אדם ובו יוכל האדם להציל את נפשו מדינה של גיהנם כי יחלק ממונו לצדקה ויפרנס ממנו העניים כעניין של כופר נפש איש עושרו וגו'.

ולא נבראת מידת העוני אלא כדי שיזכו העשירים בהן ויינצלו מדינה של גיהנם. וזו היא השאלה ששאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבה ואמר לו אם אלהים אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן, אמר לו כדי שנינצל אנו בהן מדינה של גיהנם. וכן הוא אומר ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרוהו. אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם ישב העולם בשוה, כלומר שלא יצטרכו הבריות זה לזה, אמר לו הקדוש ברוך הוא אם כן חסד ואמן מן ינצרוהו ולא עוד אלא שבכל מקום שהעושר הזה מצוי שם הברכה מצויה, כעניין שנאמר ברכת ה' היא תעשיר וגו'. ואמרו חז"ל עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר. כלומר עשר ממונך ותן ממנו לעניים ותזכה להתעשר. ומן המעשרות היו זוכין בהן לעניים. וכן מצינו באבות העולם שהיו עשירים והיו מעשרין את ממונם כדי לזכות בהם לעניים. ומניין אנו אומרים כן באברהם אבינו כתיב ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל. ועישר ממונו כעניין שנאמר ויתן לו מעשר מכל. ועל כל זה היה ביתו פתוח לכל עובר ושב והיה מאכסנם בביתו כעניין שנאמר ויטע אשל בבאר שבע וגו'. וכן מצינו ביצחק אבינו שהיה עשיר כעניין שנאמר לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד. שהיו אומרין: זבל פרדותיו של יצחק ולא כסף וזהב של אבימלך. ועישר ממונו כעניין שנאמר ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה'. ואמרו חז"ל למעשרות היו. וכן מצינו ביעקב אבינו שהיה עשיר כענין שנאמר ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה וגו'. ועישר ממונו כעניין שנאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. ומאותן המעשרות היו זוכין בהן לעניים.

מעלה גדולה היא מעלת העושר, שכל זמן שיש לו לאדם עושר ונכסים ועושה מהן צדקה קונה לו חיי העולם הבא, כעניין שנאמר הון ועושר בביתו, וצדקתו עומדת לעד. ולא עוד אלא שמגין עליו בעולם הזה מן הפגעים והמקרים הרעים כאדם שנתון בעיר בצורה כעניין שנאמר הון עשיר קרית עוזו וכחומה נשגבה במשכיתו. ואמר חכם אחד, העושר צינה וסוחירה.

גדולה היא מעלת העושר מפני שהעושר בא לו לאדם מאת המקום, כעניין שנאמר והעושר והכבוד מלפניך. ואומר, לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות. וכן הוא אומר, כי ממך הכל ומידך נתנו לך.

בני, בואו וראו כמה גדולה מעלת העושר, שהרי הכל מתקרבין אצל העשיר ונעשים לו מהם קרובים ומהם אוהבים וריעים כדי ליהנות ממנו כעניין שנאמר ואוהבי עשיר רבים. ואומר הון יוסיף רעים רבים וגו'. ולא עוד אלא שעושה עליהם שר וגדול, כענין שנאמר עשיר ברשים ימשול.

גדולה היא מעלת העושר שהכל משכימין לפתחי העשירים ונמצאין בבתיהן, אם חכמים הם בבתי העשירים נמצאין, ואם בעלי מקרא הם בבתי העשירים נמצאים, ואם בעלי משנה בבתי (העניים) העשירים נמצאין. ואם בעלי תלמוד הלכות ואגדות בבתי העשירים נמצאין. ואם סופרים בבתי העשירים נמצאין. ואם בעלי פרמקטיא בבתי העשירים נמצאין. ואם פרנסי ציבור בבתי העשירים נמצאין, ואם צריכי חסד בבתי העשירים נמצאין. אמור מעתה הכל צריכין למרי חיטיא. ושאלו לחכם אחד מדוע החכמים שוקדים על דלתי העשירים והעשירים לא ישקדו על דלתי החכמים. והשיב כי ידעו החכמים מעלת העושר והעשירים לא ידעו מעלת החכמה.

לפיכך אזהירכם בני לכבד את העשירים שאינן מתגאין בעושרן על הבריות, ומחלקין ממונן לצדקה וגמילות חסדים. שכן מצינו בר' עקיבה שהיה מכבד את העשירים וכן רבינו הקדוש כמו כן היה מכבד את העשירים ומושיבן אצלו. וכל כך למה, מפני שהעשירים גדולים היו והיו מכירין מעלת העושר. ודעו לכן בני, כי מעלת העושר ממיטב מעלות מידות העולם הזה כי בעבור הממון יהיה האדם נכבד בין השרים והסגנים ויתר העם ואם יש בו מום ודופי יסתירהו והוא מקוה טהרה לפסולין. שכך אמרו חז"ל: הכסף מטהר את הממזרים. ואמר חכם אחד: מיטב החיים המדה והעושר כי בשניהם תשיג כבוד על היחידים ועל ההמון כי היחידים יכבדוך במה שתדע וההמון יכבדוך במה שיש בידך. ואמר אחר העושר יסתיר כל מום. ואמר אחר העושר יגלה הטובה.

בני, אל תהי מעלת העושר קלה בעיניכם מפני שהיא ממבחר מעלות מידות הגופניות. לפיכך השתדלו לקנות עושר ונכסים בצדק ובאמונה וביושר כדי שיתקיים בידם ותורישו אותו לבניכם כעניין שנאמר טוב ינחיל בני בנים וגו'. שאם לא כן דעו לכם כי העושר הבא ליד האדם בגניבה ועושר וגזל לא יתקיים בידו ויאבד העושר ההוא בעניין רע. או יירשנו צדיק כענין שנאמר וצפון לצדיק חיל חוטא. או

שמא ימות קודם זמנו ולא ימצא מאותו הממון קורת רוח והנאה בעולם כעניין שנאמר (ירמיהו יז, יא) קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו וגו'. ואומר הון מהבל ימעט וגו'. ואל יאמר האדם העשיר כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. כי דבר זה ממידת הרשעים המתגאין על בני אדם בממונן שסופו לאיבוד אלא יבין וידע כי האלהים הוא הנותן לו כח לעשות חיל ולקנות ממון. לפיכך יתן אל ליבו שכל מה שחננו האל מן העושר והממון הוא אצלו פיקדון מאת הבורא כי הממון הזה כנפים יש לו והיום האדם עשיר מלא מכל טוב ולמחר אין לו מאומה כעניין שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים וגו'. ואל יתגאה ויתרהב עליו ואל יבטח בו כעניין שאמר איוב אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי. ויתן אל ליבו תמיד כי ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם והעולם הזה כגלגל מתגלגל על בני האדם תמיד ויירא ויפחד מגזירת המקום כעניין שנאמר כי בגלל הדבר הזה ואמרו חז"ל גלגל הוא העניות שחוזר בעולם שאם לא בא הוא לידי עניות בא בנו ואם לא בא בנו בא בן בנו. ואמר חכם אחד טוב מן המצפונים ומן המטמונים עושר אשר הושם לדעתן שמירה לנפשו וקנה במתנתו שם טוב.

בני, בעבור אשר ראיתי קצת מן האנשים העשירים מתגדלים ומשתררים על בני אדם בעבור ממונם ומתנשאים על אנשי דורם וחכמי הקהילות ואף על פי שיש מן העשירים הללו שהם ככלי אשר אין חפץ בו ואין בהם שום מעלה אחרת בעולם שיסמכו עליה לא דעת ולא תבונה לא תורה ולא יראת שמים ולא אפילו דרך ארץ ואף על פי כן רוצים להנהיג בני דורם לפי דעתם בגאות ליבם וגסות רוחם. [כמו שאמר חכם אחד העושר מעשה הגאוה והגאווה מרככת הרשע]. לפיכך ראיתי להזהירכם על זה בלי להתגאות על ממונכם ולבלתי השתרר בעושרכם על בני אדם ואפילו אם עליתם לשאר מעלות המידות מפני שהעושר והממון הוא משל הקדוש ברוך הוא וכדרך שנתנו ביד האדם כן ברשותו ליטלו ממנו כענין שאמר איוב ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך.

דעו לכם בני, כי יש מן האנשים העשירים שכל שאר מעלות המידות אשר ייתכנו לבני אדם הכשירים להחזיק בהם נראין בעיניהם כהבל ורעות רוח וכולם כאין בעיניהם, וסבורים הם שאין בכל שאר מעלות המידות תועלת של כלום לפי מעלת העושר ואומרים שהעושר הוא התורה והוא היראה [והוא החכמה] והוא היחס הגדול שבכל היחסים כמו שאמר אחד מן החכמים העושר יחס למי שאין לו יחס. ובעושר יקנו בני אדם עבדים ושפחות כדי שישמשו אותם. ומשכירין ממנו בני חורין שמשמשין אותן ועושין מלאכתן כמו שאמר חכם אחד (בני אדם) האנשים יקנו העושר והעושר יקנה האנשים. ואומרים בליבם אילמלא שהם חשובים וצדיקים בעיני המקום לא היו זוכים במעלת העושר ולא נתנו אל ליבם כי לפעמים נותן המקום לאדם עושר ונכסים כדי לנסותו אם יעשה ממנו צדקה וגמילות חסדים ואם לאו ואם לא יעשה ממנו צדקה וגמילות חסדים כפי הראוי לעשות מממונו אז טוב לו אם היה עני מחזר על הפתחים כי ייענש עליו בעולם הזה ולעולם הבא. ועליו נאמר עושר שמור לבעליו לרעתו. הלא תראו בני מה שאירע לו לקרח על שנתגאה בעשרו ועירער על הכהונה מה עלתה לו לבסוף? ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם ואת כל אשר להם וגו'. גם המן הרשע על שנתגאה בעשרו ואמר: ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עושי המלאכה, מה עלתה לו לבסוף? ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי. וכן הוא אומר: בוטח בעשרו הוא יפול וגו'.

בני, אל תתגאו בעצמכם בשביל הממון ואל תבטחו עליו מפני שהבטחון על הממון היא מידת הרשעים שכתוב בהן הבוטחים על חילם וברוב עשרם יתהללו. ודעו בני כי מקצת מן העשירים חכמים בעיניהם וכשמדברים לבני אדם [מדברים על פי הממון לא על פיהם] מדברים דרך חידות ומשלים ואפילו אם הם סכלים וחסרי הדעת כענין שנאמר חכם בעיניו איש עשיר ודל מבין יחקרנו. ולא עוד אלא שמקצתם עזי פנים וקשי מצח [בעבור עושרם שבוטחים עליו] כעניין שנאמר עשיר יענה עזות. ומה מאד דבר מכוער ומגונה העשיר המבזה את העני ומבעט בהקדוש ברוך הוא מתוך העושר וזו היא מידת הרשעים שבועטין בהקדוש ברוך הוא מתוך שובע ושלוה ועושר כענין שכתוב: ברשעים כמרעיתם וישבעו שבעו וירם ליבם על כן שכחום. וכן הוא אומר: וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית וגו'. ואמר חכם אחד: שתי מידות הם רעות, כשיתגאה הנדיב בנדבתו וכשיבעט העשיר בעושרו. ואומר: עושר הרשעים רעה להם ורעה לעולם, ועושר הצדיקים הנאה להם והנאה לעולם.

בני, השתדלו לקנות עושר ונכסים באמונה וביושר כדי שתוכלו לחיות בעולם ואל תצטרכו לבריות וכדי שתוכלו לזכות ממנו לעניים. וכבר שאלו לחכם אחד מדוע תצבור העושר ואתה זקן, והשיב טוב שימות האדם וינחיל לאויביו הונו משיצטרך לאוהביו בחייו.

בני, אם חננכם המקום עושר ונכסים תחלקו ממנו ותעזרו בו את קרוביכם ואוהביכם ושכיניכן הצריכים לכם כי הדבר הזה חובה עליכם מאת הבורא. ואמר חכם אחד מי שלא יעזור אוהביו בעושרו יעזרוהו בעת חסרונו לכן בני תשמרו הממון שבא לידכם בהיתר וביושר ואל תפזרו אותו כי אם בעת הצורך ובשעה הראויה ולאנשים ראויים. ותהיו נכנעים לפני הבורא שחננכם הממון ההוא. ותשמחו בחלקכם על כל הטובה אשר גמל לכם המקום כמו שאמרו חכמים ז"ל: אי זהו עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ואלהינו יפתח לנו את אוצרו הטוב ברחמיו הרבים.